

ISSN 0125-7447

รายงาน การเฝ้าระวังโรค ประจำสัปดาห์

WEEKLY EPIDEMIOLOGICAL
SURVEILLANCE REPORT

VOLUME 17 NUMBER 43

OCTOBER 31, 1986

การระบาดของโรคปลาใน	
ประเทศไทย	509
การสอบสวนโรคพยาธิแคปปิลลาเรีย	
จังหวัดอุดรธานี	517
การสอบสวนโรคพยาธิแคปปิลลาเรีย	
จังหวัดศรีสะเกษ	518
สถานการณ์โรค	520

บทควา

การระบาดของโรคปลาในประเทศไทย

ประวัติการระบาด

โรคระบาดปลาเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ประมาณปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. 2524 ขณะที่เกิดน้ำท่วมหลายแห่งในจังหวัดพัทลุง นครศรีธรรมราช และสงขลา พบปลาน้ำจืดและปลาน้ำกร่อยหลายชนิดป่วยเป็นโรคระบาดนี้ ทั้งในแหล่งน้ำธรรมชาติและในบ่อเลี้ยง ปลาช่อนมีอัตราการป่วยและตายมากกว่าปลาชนิดอื่น การระบาดของโรคปลาในครั้งนี้เป็นติดต่อกันอยู่หลายเดือน จนถึงต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2525 จึงค่อย ๆ สงบลง แต่พอถึงเดือนตุลาคม ก็เริ่มมีการระบาดเกิดขึ้นอีก และคราวนี้มีการระบาดขึ้นในภาคกลางเกือบทุกจังหวัด ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกหลายจังหวัด แต่โรคก็ค่อย ๆ สงบลงในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2526 ต่อจากนั้นก็มีการระบาดของโรคปลาเกิดขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2527 - 2528 จนถึงเดือนมีนาคม 2529 โดยมีลักษณะการระบาดเหมือนกับปีก่อน ๆ คือ ในช่วงที่มีอากาศค่อนข้างเย็น

ปลายปี พ.ศ. 2525 ต่อต้นปี พ.ศ. 2526 เป็นช่วงที่มีการระบาดรุนแรงและกระจายออกไปมากที่สุด แม้ว่ากรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะรายงานว่ามี การระบาดของโรคปลาเพียง 57 จังหวัด แต่จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ระบาควิทยาประจำ จังหวัดทั่วประเทศ เมื่อครั้งที่มีการประชุมที่จังหวัดเลย เมื่อ 2 - 4 มีนาคม 2526 และที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ 23 - 25 พฤษภาคม 2526 พบว่ามีการระบาดของโรคปลา กระจายไปทุกจังหวัดทั่วประเทศ

สาเหตุการระบาด

ในปีแรก ๆ ของการระบาดได้นักวิชาการหลายสาขาจากสถาบันต่าง ๆ เช่น กรมประมง กรมวิชาการเกษตร สถาบันประมงน้ำจืดแห่งชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมอนามัย กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ได้มีการประชุมปรึกษาหารือ และค้นคว้าวิจัยหาสาเหตุของการระบาดของโรค โดยมีคณะกรรมการเฉพาะกิจแก้ไขปัญหาระบาดสัตว์น้ำ ซึ่งมีนายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว (อธิบดีกรมประมง) เป็นประธาน และ นายชวน หลีกภัย (อธิบดีกรมประมง) เป็นรองประธาน คณะกรรมการชุดนี้เป็นผู้พิจารณาจ่ายเงินสนับสนุนการวิจัย ผลการวิจัยของนักวิชาการส่วนมากรายงานว่า ตรวจพบเชื้อ *Aeromonas hydrophila* เป็นจำนวนมากในเกือบทุกตัวอย่างของปลาป่วย และยังตรวจพบเชื้อรา *Saprolegnia* sp. โปรโตซัว *Glossatella* sp. *Epistylis* sp. และ *Trichodina* sp. ด้วย สาเหตุในมโนาย่อย่างอื่นนั้น นักวิชาการส่วนมากก็เน้นไปที่มลภาวะพิษในน้ำ จากยวาทกรรมลงยาฆ่าวัชพืช สารโลหะหนัก ผงซักฟอก รวมไปถึงอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน ทำให้ปลาเกิดความเครียดเกิดโรคได้ง่าย ส่วนสาเหตุที่แท้จริงยังไม่มีความชัดเจนว่าเกิดจากสาเหตุหรือเชื้อชนิดใดแน่ อย่างไรก็ตาม ในระยะที่มีการระบาดช่วงแรก ๆ ซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วนั้น นักวิชาการทางระบาดวิทยาได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าสาเหตุน่าจะเกิดจากเชื้อไวรัสตัวใดตัวหนึ่งหรืออาจจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างใน Genes (Mutation) ของเชื้อ *Aeromonas hydrophila* ทำให้เชื้อเกิด Virulence ขึ้น เป็นผลให้ปลาที่รับเชื้อป่วยง่ายขึ้นและระบาดไปอย่างรวดเร็วก็ได้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 - 2528 นักวิชาการจากกรมประมง และนักวิชาการจากคณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับผู้เชี่ยวชาญโรคปลาอีกหลายท่าน จากมหาวิทยาลัย Stirling ประเทศสกอตแลนด์ แยกเชื้อ Rhabdovirus ได้จากปลาช่อน และปลาไหลป่วยจำนวนมาก ทั้งปลาในประเทศไทยและปลาจากประเทศเพื่อนบ้านในแถบ Indo - Pacific ซึ่งปัจจุบันยังอยู่ในระหว่างการทดลองทาง Cytopathogenic Effect อยู่ แม้ว่าจะยังไม่ได้ผลสมบูรณ์ นักวิชาการชุดนี้ก็ได้อ้างอิงถึง Rhabdovirus นี้ น่าจะเป็นสาเหตุที่แท้จริงของโรคระบาดปลา ส่วน *Aeromonas hydrophila* เชื้อรา โปรโตซัว และพาราไอท์ชนิดอื่นนั้น เป็นเพียง Secondary Infection ที่เกิดขึ้นนั้น มีนักวิชาการกลุ่มอื่นตรวจพบ Birna Virus จากปลาป่วย แต่จากการทดสอบอย่างอื่นแล้ว ยังไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคระบาดปลาขึ้นได้

สำหรับมลภาวะพิษในน้ำซึ่งคนแรกนักวิชาการได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เป็นสาเหตุ
ในแนวโน้มของการระบาดของโรคปลานั้น ก็ได้มีการค้นคว้าวิจัยต่อกัน และจากการประชุมของ
ผู้เชี่ยวชาญโรคระบาดปลา ที่สำนักงาน FAO ถนนพระอาทิตย์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่
5 - 9 สิงหาคม พ.ศ. 2529 มีความเห็นสอดคล้องกันว่ามลภาวะพิษในน้ำจะมีผลโดยตรง
มากมายนัก เพราะในประเทศสหภาพโซเวียต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ซึ่งใช้ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าวัชพืช สารโลหะหนัก ปุ๋ยเคมี น้อยกว่าในประเทศไทย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย
และอินโดนีเซีย ก็ยังมีโรคปลาระบาดรุนแรงทั้งในแหล่งน้ำธรรมชาติ และในบ่อเลี้ยง เรื่องที่น่า
จะเกี่ยวกันนี้ แม้ในประเทศไทยก็อาจจะยืนยันได้จากการที่พบการระบาดของโรคปลา (กะพง, เถา)
ในอวนเลี้ยง ในทะเล ที่อำเภอสัตหีบ ห่างจากฝั่งประมาณ 10 กิโลเมตร เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2527

ผลกระทบทางด้านสาธารณสุข

โดยที่อัตราการป่วยและอัตราการตายของปลาในตอนแรก ๆ ของการระบาด
สูงมาก และลักษณะอาการที่ตัวปลาก็น่ากลัว โดยเฉพาะปลาช่อนจะมีแผลตามตัว อาจลิกงไป
ถึงกระดูก ส่วนหัว ริมฝีปาก กระพุ้งแก้ม อาจกร่อนไปถึงตาทำให้ตาบอดหรือหลุดออกไป
ส่วนมากทางจะขาดจนเหลือเพียงครึ่งตัว แต่ปลาวางตัวก็ทนมาก สามารถประคองชีวิตอยู่ได้
หลายวัน

ในส่วนที่กระทรวงสาธารณสุขเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับคัยนั้น มีอยู่ 2 เรื่อง
ด้วยกันคือ การที่ประชาชนนำปลาป่วยหรือปลาที่ตายจากโรคระบาดไปรับประทานจะทำให้
เกิดโรคได้หรือไม่ และในอีกแง่หนึ่ง ก็คือ ความปลอดภัยของประชาชนที่นำน้ำจากแม่น้ำ
ลำคลอง ซึ่งมีโรคระบาดปลาเกิดขึ้นไปใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค โดยกระทรวงสาธารณสุข
ได้ตั้งคณะกรรมการกำหนดมาตรการป้องกันและควบคุมโรคระบาดปลามาสู่คนขึ้นคณะหนึ่ง
เพื่อศึกษาว่าโรคที่เกิดขึ้นในปลานั้น จะสามารถติดต่อมายังคนได้หรือไม่ และเพื่อจะกำหนด
มาตรการในการป้องกันและควบคุมโรคต่อไป แม้ว่าขณะนั้น ยังไม่มีนักวิชาการผู้ใดทราบ
สาเหตุที่แท้จริงของโรคระบาดปลา แต่จากการที่ทำการตรวจพบเชื้อ *Aeromonas hydrophila*
จากปลาป่วยเป็นจำนวนมาก คณะทำงานฯ จึงมุ่งเล็งไปที่คุณสมบัติของเชื้อ Bacteria ตัวนี้
โดยการศึกษาจาก Literature บ้าง ติดตามการศึกษาวิจัยจากนักวิชาการหลาย ๆ
สถาบัน ซึ่งทำกันอยู่ในช่วงนั้นบ้าง ได้ข้อสรุปว่าเชื้อ *Aeromonas hydrophila* ที่ตรวจพบ
ในปลาป่วย สร้าง Toxin ได้ และเป็นชนิด Heat labile เชื้อนี้ทำให้เกิดโรคในคนที่
ร่างกายมีภูมิคุ้มกันต่ำ เช่น ทำให้เกิดอาการทางระบบผิวหนัง เกิดแผลเนื้อตาย อาการ
ทางระบบทางเดินอาหารทำให้กระเพาะและลำไส้อักเสบ หรืออาจทำให้เกิดอาการแทรกซ้อน
ทำให้เกิดอาการโลหิตเป็นพิษ โดยเฉพาะในรายที่เป็นโรคอื่นอยู่ก่อนแล้ว เช่น เบาหวาน

คัยแข็ง มะเร็งในเลือด โรคลาเลซีเมีย นอกจากนี้ อาจจะทำให้เกิดอาการกระเพาะ
ปัสสาวะอักเสบ เยื่อช่องท้องอักเสบ เยื่อหุ้มสมองอักเสบ อย่างไรก็ตาม เชื้อ *Aeromonas*
hydrophila นี้ อาจจะทำให้เกิดอาการอุจจาระร่วงในคนปกติได้

เกี่ยวกับมาตรการในการป้องกันโรคที่จะติดต่อมาถึงคนนั้น กระทรวงสาธารณสุข
ได้เน้นในด้านการสุศึกษาให้ประชาชนรับประทานอาหารที่ปรุงสุกอย่างถูกต้องโดยเฉพาะอาหาร
ที่ทำจากปลา เรื่องน้ำกินน้ำใช้ควรระมัดระวังหรือใส่ผงปูนคลอรีนเสียก่อน การอาบน้ำในแม่น้ำ
ลำคลอง ก็ไม่ควรจะให้น้ำเข้าปาก โดยเฉพาะเด็กและคนสูงอายุซึ่งมีภูมิคุ้มกันต่ำ ทั้งนี้ว่า
ได้ผลก็พอสมควร

อย่างไรก็ตาม จากการเฝ้าระวังโรคของกองระบาดวิทยา โดยการศึกษาหาข้อมูล
ย้อนหลัง 1 ปี ก่อนโรคปลาระบาด พบว่าในปี พ.ศ. 2525 มีโรงพยาบาลของรัฐในกรุงเทพมหานคร
ตรวจเชื้อ *Aeromonas hydrophila* รวม 7 แห่ง พบเชื้อจากผู้ป่วยรวม 466 คน และมีโรงพยาบาล
ต่างจังหวัดที่ตรวจเชื้ออีก 6 แห่ง ตรวจพบเชื้อจากผู้ป่วยรวม 24 ราย ผู้ป่วยที่แยกเชื้อนี้ได้
ส่วนใหญ่เป็นผู้ป่วยโรคอุจจาระร่วง และในช่วงเดือนมกราคมถึงตุลาคม พ.ศ. 2526 กองระบาดวิทยา
ก็ได้รับรายงานการตรวจพบเชื้อ *A. hydrophila* จากผู้ป่วย 73 คน จากโรงพยาบาลบาราศ
นราธิวาส และ 70 คน จากโรงพยาบาลต่างจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ป่วยจากจังหวัดสุพรรณบุรี

สรุป

โรคระบาดปลาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมานั้น
แม้จะยังไม่มีผู้ใดทราบสาเหตุที่แท้จริงในขณะนี้ก็ตาม แต่ผลการศึกษาวิจัยในระยะหลัง ๆ ก็มี
แนวโน้มว่าโรคนี้มักจะเกิดจากเชื้อ *Rhabdovirus* โดยมีอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลง (เย็นลง)
อย่างกะทันหัน เป็นสาเหตุโน้มน้าวอย่างหนึ่งทำให้ปลาเกิดติดโรคได้ง่ายขึ้น ในด้านความ
รุนแรงของโรค เท่าที่พบในปีหลัง ๆ นี้ ก็ลดลงมาก ซึ่งอาจเป็นเพราะปลาเริ่มมีภูมิคุ้มกัน
ขึ้นบ้างแล้ว อย่างไรก็ตามการระบาดของโรคปลา ก็อาจจะยังพบได้ต่อไปอีก ระยะเวลาหนึ่ง

โดยจะเริ่มจากเดือนตุลาคม และสิ้นสุดในราวเดือนมีนาคมหรือเมษายน คล้าย ๆ กับ
ที่เคยระบาดมาแล้ว ผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนทางด้านการสาธารณสุขจากการที่เกิดโรคระบาด
ปลา ที่ผ่านมานั้น นับว่ามีผลน้อยมาก แต่จากการที่ประชาชนผู้เลี้ยงปลา หรือผู้ที่มิอาชีพทางการ
ประมง อาจมีผลกระทบทางอ้อมจากการสูญเสียทางเศรษฐกิจบ้าง ทั้งนี้ หากจังหวัดใดพบ

โรคระบาดปลาเกิดขึ้นในช่วงนี้ ขอให้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อป้องกันควบคุมโรคนี้
ให้อยู่ในวงจำกัด เพื่อลดการสูญเสียอาหารโปรตีนของประชาชน และเศรษฐกิจของชาติไปในตัวด้วย
นอกจากนั้นแล้ว หากพบว่า *Rhabdovirus* เป็นสาเหตุของโรคนี้จริง ก็ยังไม่มีผู้ใดทราบว่าเชื้อ
จะติดต่อกับคนหรือไม่ จึงควรมีการเฝ้าระวังติดตามเรื่องนี้ต่อไป